

УДК 811.161.2'37:821.1612.M1 / 7.08

**Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки
(на матеріалі творів М. Матіос «Мама Маріца –
дружина Христофора Колумба», «Москалиця»)**

Кашуба З. С.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Стаття присвячена аналізу категорії градаційної оцінки у функціонально-семантичному аспекті. У мові категорія оцінки постає результатом пізнання суб'єктом навколишнього світу та реалізацією цього результату. Градування – це співвіднесення або впорядкування якісної ознаки щодо нульового ступеня виміру (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найважливіша точка відліку, відповідно до якої визначено значення градуєваних слів. У дослідженні робиться спроба характеристики основних причин інтенсифікації / дезінтенсифікації цієї номінації, аналіз ролі функціонально-семантичного поля градаційної оцінки у художніх творах Марії Матіос.

Ключові слова: оцінка, градаційна оцінка, градування, ступіювання, значення, істинність, інтенсифікатор.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Мова виступає засобом презентації реального світу в світ ідей, відповідно, в її елементах поєднується інтелектуальна та оцінна форми пізнання світу, а оцінність в пізнанні відповідає оцінності в мові [8, с. 103]. Оцінка – це універсальна категорія, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в частинах слова, вигуків, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразах, у мовленнєвих актах й аксіологічних категоріях [9, с. 55]. Антропоцентричний характер лінгвістики актуалізує дослідження оцінки, оскільки вона наявна «...всюди, де відбувається яке б то не було зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом...» [3, с. 142]. Оцінка як думка про цінність об'єкта передбачає наявність певної ієрархії цінностей у свідомості індивіда. Актуальним постає вивчення градуальності як однієї з основних властивостей шкали оцінки. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню категорії оцінки, градація оцінних значень у сучасній науці про мову опрацьована недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові положення питання оцінки людиною світу представлені у дослідженнях різних галузей науки, таких як філософія, логіка, психологія, мовознавство, психолінгвістика, етика, естетика, акмеологія та ін. У мові категорія оцінки постає результатом пізнання суб'єктом навколишнього світу та реалізацією цього результату. Лінгвісти активно опрацьовують питання статусу оцінки, її лексико-семантичної реалізації (В. Виноградов, Р. Вульфсон, Г. Золотова, Т. Космеда та ін.), вербалізації на морфологічному (Н. Вишивана, І. Кононенко, О. Колодкіна, О. Островська) та синтаксичному (Н. Авганова, Н. Ковальов, Т. Маркелова, М. Слепакова) рівнях. Останнім часом увага науковців спрямована на градуальний характер оцінки, динаміку оцінних значень (Л. Марчук, Т. Космета, Е. Сепір, Л. Го-

релова, М. Михальченко та ін.). Аналіз градації оцінки на рівні тексту дозволяє простежити поступову зміну оцінних значень і виявити чинники, що впливають на неї.

Мета дослідження – проаналізувати семантичні особливості категорії градаційної оцінки у творах Марії Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», «Москалиця». Мета передбачає розв'язання наступних *завдань*:

- визначити причини ступіювання значення об'єкта (посилення / послаблення);
- проаналізувати роль функціонально-семантичного поля градаційної оцінки;

Виклад основного матеріалу. Градування – це співвіднесення або впорядкування якісної ознаки щодо нульового ступеня виміру (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найважливіша точка відліку, відповідно до якої визначено значення градуєваних слів. Середній частині шкали градації відповідають лексеми: звичний, стандартний, нормальний та ін. Градування здійснено за допомогою градаторів більше, менше, рівно та їхніх синонімів Термін «градація» вказує на явище, процес зміни ознаки, форму вияву градаційної ознаки (більшу або меншу) та на фіксацію результату цього процесу на шкалі градації. [4, с. 9-10].

Семантична градація оцінки становить рух об'єкта на шкалі оцінок, зумовлений зміною значення (повною або частковою), перехід до нового ступеня доброго або поганого. Під час семантичної градації оцінки відбувається віддалення від норми, за умови інтенсифікації значення, або, навпаки, наближення до норми, при цьому оцінка зазнає деінтенсифікації [7, с. 120]. Показник посилення чи послаблення значення визначається його інтенсивністю. М. Михальченко визначає інтенсивність як «...ступінь вияву оцінки, якісно-кількісний показник руху значень на оцінній шкалі по відношенню до норми» [7, с. 121].

Посилення оцінного значення – висхідна градація – спостерігаємо у таких прикладах: «Перші дні Маріца ліниво **нудилася**, далі – **нестерпно тужила**. А коли на сьомий день **твердо пересвідчилася**, що на решиті понесла, була би на radoцях сама йшла назустріч чоловікові» [5, с. 9]; «**Десь водно мить зезло оте щоденне, багатолітнє шиплячно-змійне, принизливо-зневажливе і нещадно-байдуже назвисько москалиця, що завжди йшло попереду неї, то підло й безжально наздоганяло в спину**» [5, с. 23]. Послаблення значення передбачає зменшення міри інтенсивності оцінки – спадну градацію: «**Але жгах, немовби якась справжня жива істота, був у ній скрізь... і розростався у кожній клітині, немов пухлина. Не болів, не мучив – тільки ріс, щоразу даючи знати про себе прискореним биттям серця. У найнесподіванішу мить**» [5, с. 32]; «**Та вона не образилася за москалицю: казав без ненависті, лише з якоюсь важкістю в голові**» [5, с. 31]. Аналізовані процеси розгортаються на обох полюсах шкали оцінки, відповідно, посилюватись або послаблюватись здатні як позитивні, так і негативні оцінки.

Розгляд основних аспектів висхідної та спадної градації оцінки засвідчує, що інтенсифікація оцінки забезпечується ієрархічною організацією мовних засобів різних рівнів (зміна вимови, інтонація, слова-інтенсифікатори, мовно-стилістичні засоби та ін.)

Однією з причин посилення / послаблення значення у творах Марії Матіос є демонстрація невпевненості суб'єкта в істинності оцінки. Така ситуація створюється за допомогою вживання частки *чи* і прислівника *може*, які надають гіпотетичного статусу висловлюванню: «Тоді Маріца згадувала багаторічну виснажливу працю своїх батьків і родичів на безкраїх радгоспних виноградниках і помідорних плантаціях – і рясні **сльози чи то жалю, чи сердечного зворушення** підступали їй до очей від отого незмінного й застиглого, мов цементний розчин, словосполучення про сонячну Молдавію в безперервному танці» [5, с. 7]; «**Бо в поспіху чи в злиднях, гіркоті чи ненависті** мало хто знає, чим насправді живиться в житті людина... і що з людиною робить нерозумне, як молот для порцеляни, слово» [5, с. 45]; «Споглядання немічної

дитини, як дві краплі води схожої на мертвого батька, вливало в душу молодої породіллі **непояснюваний спротив, а, може, навіть відразу...**» [5, с. 14]; «**Чорний, а може, сивий жах** раптово й безжально стиснув її дихання – так, що від напруги й опору рвалися, як міни, ослаблені альвеоли її легенів і тріскали безкровні капіляри її очей» [Маріца, с. 44]; «**Чи то плакала**, нарікаючи на свою долю. **Чи слізьми дякувала** за ще один день життя. **Чи тільки боронилася** від усе проникного й діткливого до самого серця сонця» [5, с. 20]; «**Ніби когось за щось перепрошує... чи кається... а тоді біжить до хати, не причиняючи дверей**» [5, с. 39].

Посилення оцінного значення здійснюється за допомогою часток *ба, ні, ані, навіть* : «Щодня після роботи Маріца лягала на диван, вмикала телевізор – і кількогадинне сидіння перед екраном із бездумним поглядом, перед яким фіксувалися лише смугасті роби, подеколи **відволікало, ба, навіть, заспокоювало** жінку, для якої мигтіли в такій самій посмугованій барві ночі й дня» [5, с. 12]; «Та Маріца вже **не встигне розказати** нікому і ні про що запечатаними піском і риб'ячою лускою устами... **не встигне ні проклясти, ані простити... ні навіть подякувати** за своє визволення з-під гніту непосильної для неї брили» [5, с. 46]; «А вдосвіта, леда зазоріло, обійшла чотири стіни своєї хати – й **не на жарт засмутилася, ба, навіть, сполошилася**: дві купки пшениці на двох кутах стайні залишилися незаймані, а в двох – хтось таки погосподарював» [5, с. 22].

Важливу роль у посиленні оцінки належить словам-інтенсифікаторам. За словами Е. Вольф «...можливість вступати у поєднання з інтенсифікаторами сигналізує про зсув від дескриптивного до оцінного значення...» [2, с. 40], так як значення оцінки протистоїть дескриптивній семантиці, яка має справу з фактами, і фіксує сприйняті людиною риси зовнішнього світу. Такими словами інтенсифікаторами може виступати останнє завершальне оцінне значення на шкалі градації відповідно до контексту. Для прикладу: «**І щастя називалося – Христофор. Воно було всеохопним. Повсюдним. І безконечним**» [5, с. 8]; «**Воно могло лише розростатися й наповнюватися новими відтінками, барвами, новими узорами**» [5, с. 8].

Підсилюють інтенсивність вияву оцінки уточнення поняття, що надає додаткового конотативного негативного значення: «**Цей ляк, цей холодний параліч усіх думок і почувань асоціювався тільки з сином**» [Маріца, с. 32]; «**А вона, розчервоніла, схвилювана Маріца тулила до грудей фотокартку безвусого солдата, що, здається, усміхався цілому світові й одній лише своїй Маріці...**» [Маріца, с. 36]; «**...але жах, смертельний жах, що багато років невидимо й підступно гніздився в маленькому жіночому тілі, зараз виліз із неї з усіх щілин, як безрозмірний солітер...**» [5, с. 44].

Оцінка на шкалі градації може мати кінцевий і безкінечний характер. У проаналізованому нами фактичному матеріалі тривалість оцінюваного процесу забезпечує імпульсивність дій, думок суб'єкта, що виявляється у антонімічних протиставленнях, як-от: «**Тоді знову і знову переверталось в ній добре й недобре одночасно**» [5, с. 14]; «**Малюк то затихав, засинаючи під груддю, то, легенько поципаний Маріцею за щічку, знову намагався смоктати з дужчою силою, стаючи схожим на беззахисне цуценятко**» [5, с. 14]; «**Жінка безперервно то плакала, то кричала – так, що головний лікар змушений був пригрозити їй викликом міліції**» [5, с. 23].

Висновки. У лінгвістичному аспекті оцінка являє собою мовне відбиття дійсності в плані схвалення / несхвалення, що має суб'єктивно-об'єктивний характер. Функціонально-семантичне поле градаційної оцінки має семантичний простір, який складається із сукупності мовних одиниць, об'єднаних спільністю градаційного значення, яке виражається ними, або виконуваною градаційною функцією. За висхідної градації оцінки відбувається посилення оцінюваної ознаки з метою збільшення впливу на адресата. Деінтенсифікація виконує аналогічну функцію – здійснити оптимальний

вплив на співрозмовника, допомагає досягти комунікативної мети. До причин ступіювання (інтенсифікації / деінтенсифікації) значення об'єкта можемо віднести:

- посилення невпевненості суб'єкта в істинності оцінки;
- слова-інтенсифікатори як ключові на шкалі градаційного посилення / послаблення значення об'єкта;
- уточнення поняття, що надає додаткового конотативного значення.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф: [из-е 2-е, доп.]. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1975. – 231 с.
4. Марчук Л. М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : спец. 10.02.01 «Філологічні науки» / Л. М. Марчук. – К., 2008. – 37 с.
5. Матіос М. Москалиця; Мама Марица – дружина Христофора Колумба / Матіос Марія. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.: іл.
6. Михальченко М. М. Внутрішньотекстова градація оцінки: комунікативно-прагматичні функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Михальченко. – К., 2008. – 22 с.
7. Михальченко М. М. Прагматичні особливості спадної градації оцінки / М. М. Михальченко // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. – Харків : ХНПУ, 2009. – Вип. 27. – С. 120-128.
8. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії [Текст] : збірник / В. В. Нагель // Дослідження з лексикології і граматики української мови : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Дніпропетровський нац. ун-т. - Дніпропетровськ : Пороги, 2007. - Вип. 6. - С. 103-110.
9. Панина Л. С. Экспрессивная и эмоциональная лексика как оценочная категория / Л. С. Панина // Проблемы современной русской лексико-логии: Сб. науч. тр. – Калинин: КалининГУ, 1983. – С. 55–59.
10. Чернейко Л.О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72–81.

Кашуба З. С. Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки (на матеріалі творів М. Матіос «Мама Марица – жінка Христофора Колумба», «Москалиця») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.226-230

Стаття присвячена аналізу категорії градаційної оцінки в функціонально-семантичному аспекті. В мові категорія оцінки є результатом пізнання суб'єктом оточуючого світу і реалізацією цього результату. Градування – це співвідношення або благоустрійство якісної оцінки по відношенню до нульової ступеня вимірювання (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найбільш важлива точка відліку, згідно якої визначено значення градуєваних слів. В дослідженні робиться спроба визначити основні причини інтенсифікації / деінтенсифікації цієї номінації, аналіз ролі функціонально-семантичного поля градаційної оцінки в художественних творах Марії Матіос.

Ключевые слова: оценка, градационная оценка, градуирование, ступеювание, значение, истинность, интенсификатор.

Kashuba Z. S. Function-semantic aspect of gradation rate (based on the works by M. Matios «Mother Maritsa - Christofer Columbus's wife», «Moskalytsya») // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.226-230

This article aims to analyze the category of gradation rate in function-semantic aspect. Gradation is a correlation or arrangement of qualitative feature as to zero degree of measurement (norm) on the gradation scale: norm is a central and most important starting point due to which the meaning of gradated words was defined. In linguistic aspect a rate (or estimation) means linguistic reflection of reality through the prism of approval/disapproval that has a subjective-objective character. Functional-semantic field of gradation rate has semantic extension that consists of language units in total, which are united by common gradation meaning expressed by them, or by gradation function. With ascending of gradation rate the intensification of estimated feature is observed what is aimed at increase of influence on the addressee. Desintensification performs the same function - to have an optimal influence on the interlocutor, to reach communicative goal. The attempt to give a characteristic of the major causes of intensification/desintensification of the nomination, analysis of the role of function-semantic field of the category of gradation analyzed in the works of M. Matios, is made.

Key words: rate, gradation rate, gradation, degree gradation, meaning, veritability, intensifier.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.